

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
лабораторія психології мас і спільнот

Л.М. Коробка

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТИГМАТИЗАЦІЇ
У СФЕРІ ОСВІТИ**

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
(для системи післядипломної педагогічної освіти)

КИЇВ 2020

Рукопис навчальної програми для системи післядипломної освіти рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
(протокол № 07/21 від 29.04 2021 року)

Рецензенти:

доктор психологічних наук, с. н. с., провідний науковий співробітник лабораторії психології
політико-правових відносин ІСПП НАПН України **О.М. КОЧУБЕЙНИК**
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського ОІППО
Л.М.ЧЕКАНСЬКА

Навчальну програму “Соціально-психологічні проблеми стигматизації у сфері освіти” підготовлено для системи післядипломної педагогічної освіти та спрямовано на розгляд актуальних питань, що стосуються соціально-психологічних проблем стигматизації, соціально-педагогічної і психологічної підтримки представників груп, меншин, які зазнають стигматизації в різних освітніх середовищах; проблем формування толерантного освітнього середовища й підвищення толерантності до інакшості та протидії будь-яким формам нетерпимості і дискримінації. Матеріали навчальної програми розроблено з урахуванням сучасних теоретичних напрацювань із проблеми стигматизації в психологічній науці та практики надання соціально-психологічної підтримки представникам стигматизованих меншин.

Навчальну програму адресовано слухачам курсів підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти (психологам, соціальних педагогам, учителям освітніх закладів) та іншим фахівцям, що опікуються проблемою запобігання стигматизації в різних освітніх середовищах, зменшення її негативних наслідків та підвищення толерантності до інакшості в суспільстві.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТИГМАТИЗАЦІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ

(навчальна програма для системи післядипломної педагогічної освіти)

1. Пояснювальна записка.

2. Анотація навчальної дисципліни

- Мета навчальної дисципліни
- Структура навчальної дисципліни

2.1. Зміст навчальної дисципліни

2.1.1. Теми лекційних занять

Тема 1. Теоретичний аналіз проблеми стигматизації в сучасному суспільстві

Рекомендована література

Тема 2. Проблеми стигматизації в сучасному освітньому середовищі: соціально-психологічна та психолого-педагогічна підтримки осіб, які зазнають стигматизації у різних освітніх середовищах

Рекомендована література

2.1.2. Теми практичних занять

Тема 1. Соціально-психологічні засоби активізації індивідуальних і колективних зусиль із підвищення толерантності до інакшості та формування толерантного освітнього середовища

Рекомендована література

2.1.3. Питання для самостійної роботи

Рекомендована література

3. Система підсумкового контролю

3.1. Орієнтовні питання для обговорення на конференції

з обміну досвідом роботи

3.2. Орієнтовна тематика колективних творчих проєктів

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна програма підготовлена для системи післядипломної педагогічної освіти. Матеріали навчальної програми розроблено з урахуванням сучасних теоретичних напрацювань із проблеми стигматизації в психологічній науці та практики надання соціально-психологічної підтримки представникам меншин, які зазнають стигматизації в різних суспільних та освітніх середовищах в сучасному українському суспільстві.

Програма відображає зв'язок дисципліни з базисними і профільними дисциплінами: загальною, соціальною та віковою психологією, психологічним консультуванням та психокорекцією.

Навчальна програма «Соціально-психологічні проблеми стигматизації у сфері освіти» включає такі структурні елементи: пояснювальна записка, структура навчальної дисципліни (тематичний план лекцій, практичних занять, самостійної роботи слухачів) орієнтовні питання для обговорення на конференції з обміну досвідом роботи, тематика колективних творчих проєктів та рекомендована література.

Навчальну програму адресовано слухачам курсів підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти (психологам, соціальних педагогам, учителям освітніх закладів), а також представникам органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та іншим фахівцям, що опікуються проблемою запобігання стигматизації в різних суспільних та освітніх середовищах, зменшення її негативних наслідків та підвищення толерантності до інакшості в суспільстві.

2. АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна присвячена соціально-психологічним проблемам стигматизації, соціально-педагогічної та психологічної підтримки представників меншин, які зазнають стигматизації в різних суспільних та освітніх середовищах, проблемам підвищення толерантності до інакшості та формування толерантного освітнього середовища як такого, в якому відбувається формування і виховання особистості, здатної до прояву активної толерантності до інакшості і розмаїття; до протидії будь-яким формам нетерпимості і дискримінації в суспільстві.

Мета навчальної дисципліни полягає в:

- актуалізації уваги на можливість виникнення стигматизації в різних освітніх середовищах та необхідність в процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації психолого-педагогічних кадрів надавати знання про феномен стигматизації, його діагностику, корекцію та шляхи профілактики цього явища, що є актуальним вже на етапі дошкільної освіти;
- забезпеченні більш глибокого розуміння слухачами системи післядипломної освіти соціально-психологічних проблем стигматизації осіб, груп, меншин за різними ознаками в різних суспільних та освітніх середовищах; впливу стигматизації на розвиток учасників освітнього процесу та формування взаємовідносин між ними, як в освітньому середовищі, так і в інших соціальних спільнотах;
- підвищенні компетентності слухачів щодо надання соціально-педагогічної та психологічної підтримки особам, які зазнають стигматизації в різних освітніх середовищах;
- сприянні створенню толерантного освітнього середовища та підвищення толерантності до інакшості в освітньому середовищі;
- визначенні особливостей психолого-педагогічного супроводу дітей та їхніх родин, які зазнають стигматизації; зменшенні соціально-

психологічних наслідків стигматизації та забезпеченні профілактики виникнення цього явища в освітньому середовищі;

- ознайомленні із накопиченими інноваційними матеріалами, практичним досвідом, формами та технологіями роботи щодо діагностики, корекції та шляхів профілактики явища стигматизації в різних освітніх та суспільних середовищах.

Структура навчальної дисципліни:

- у групах *очної форми навчання* (в тому числі *експрес-курси, проблемно-тематичні курси*): лекції – 4 год., практичні заняття – 2 год., консультації – 1 год., самостійна робота – 4 год.;
- у групах *очно-дистанційної форми навчання* (у тому числі *проблемно-тематичні курси*): лекції – 2 год., практичні заняття – 2 год., консультації – 1 год., самостійна робота – 4 год.

Система контролю: вхідне й вихідне діагностування; підготовка та захист екзаменаційних письмових робіт, проектів (з огляду на форму навчання).

2.1. Зміст навчальної дисципліни

2.1.1. Теми лекційних занять

Тема 1. Теоретичний аналіз проблеми стигматизації в сучасному суспільстві

Поняття «стигми» з позицій соціологічного та соціально-психологічного підходів. Типи стигми, стигма зовнішня і внутрішня. На чому базується стигма, зв'язок стигми і стереотипів. Структурні компоненти стигматизувальних конструктів – когнітивний, емоційний та поведінковий. Умови виникнення та розвиток процесу стигматизації в соціальних спільнотах. Змістові характеристики стигматизації та її наслідки. «Піраміда ненависті»: стереотипи – упередження – дискримінація – насильство на ґрунті ненависті – геноцид. Різноманіття як цінний ресурс групи, спільноти, суспільства. Підвищення

толерантності до інакшості в суспільстві як соціально-психологічна технологія дестигматизації

Рекомендована література

1. Александров, А.А. (2006) Стигматизация в наркологии. *Медицинская панорама*, 6, 42-46.
2. Белоносова, Н.А. (2011) Деякі аспекти стигматизації та дискримінації людей, що живуть з ВІЛ/СНІД. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*, 27, 225–226.
3. Бережна О.О. Проблема політичної коректності та стигматизації в сучасній англомовній суспільно-політичній літературі /О.О. Бережна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Серія «Філологічна». – Випуск 59. – 2015. – С.23-26.
4. Бовина И.Б., Бовин Б.Г. (2013) Стигматизация: социально-психологические аспекты (Часть 1). *Журнал «Психология и право»*, 3, 1–10.
5. Бовина И.Б., Бовин Б.Г. (2013) Стигматизация: социально-психологические аспекты (Часть 2). *Журнал «Психология и право»*, 4, 1–12.
6. Богомаз С.Л. Стигматизация: содержание, феномены, механизмы и их диагностика /С.Л. Богомаз // Психологическая служба. – 2005. – № 1. – С. 22–35.
7. Бурак Т.В. Конструирование стигматизирующей установки повседневной в коммуникации /Т.В. Бурак // Социологические исследования. Научный журнал. – Минск: Белорусский государственный университет, 2011. – № 3/4. – С.71-75
8. Гофман, И. Стигма: заметки об управлении испорченной идентичностью. Контроль над информацией и социальная идентичность /И. Гофман; пер. М. С. Добряковой // Социологический форум [Электронный ресурс]. – 2001. – Ч. 2. – Режим доступа: <http://ecsocman.edu.ru/text/17687311/>. <http://www.e-reading.me/book.php?book=145155>. – Дата доступа: 05.02.2011.
9. Доній Н. Є. Стигматизація осіб, які оступилися: питання новітнього часу /Н.Є. Доній // Вісник Дніпропетровського університету. Філософія – 2016 – № 2. – С. 93-100
10. Кнуф А. Стигма: теория и практика /А. Кнуф, Л. Эпов // Знание. Понимание. Умение. – 2006. – № 3. – С. 116-122.
11. Коробка Л. М. Соціально-психологічна підтримка стигматизовуваних меншин: технологічний підхід / Коробка Лариса Миколаївна // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2020. – Вип. 45 (48) – С. 100-109.
12. Кравченкова Г.М. Стигматизація професій як проявлення кризової свідомості українців / Г.М. Кравченкова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. –2010. – № 25. – С. 112-115.
13. Смирнова Ю.С. Структурно-содержательные характеристики предубеждений к стигматизированным группам /Ю.С. Смирнова //Современные психологические технологии влияния на личность: сб. научн. ст.; под общ. ред. С.Л. Богомаза. – Витебск: Изд-во УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2005. – С. 133–142.
14. Смирнова М.В. Актуальність проблеми стигматизації в сучасних суспільних процесах /М.В. Смирнова //Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький

- державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. – Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2014. – Вип. 16. – С.332-342 – 370 с.
15. Link, B. G. & Phelan, J. C. (2001) Conceptualizing Stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363–385.
16. Haight, R. A. (2001) Unitary theory of stigmatization. Pursuit of self-interest and routes to destigmatisation. *British Journal of Psychiatry*, 178, 207–215.

Тема 2. Проблеми стигматизації в сучасному освітньому середовищі: соціально-психологічна та психолого-педагогічна підтримки осіб, які зазнають стигматизації у різних освітніх середовищах

Проблеми стигматизації в сучасній освіті. Схематизоване сприйняття учня та його оцінка як носія певних соціальних якостей, моделі поведінки як основа соціальної стигматизації в рамках шкільної освіти. Напрямки роботи із підтримки стигматизовуваних осіб та протидії стигматизації в освітньому середовищі: профілактика та подолання упереджень, підвищення толерантності до інакшості учасників освітнього процесу; підвищення професійної компетентності та готовності педагогів і фахівців системи соціально-психологічної служби до роботи із надання психолого-педагогічної підтримки особам, які зазнають стигматизації в різних освітніх середовищах; із підвищення толерантності до інакшості учасників освітнього процесу; соціальна та психологічна робота фахівців з людьми, що стали об'єктом упереджень та їх найближчим оточенням. Форми роботи із соціально-психологічної підтримки стигматизовуваних осіб та членів їхніх родин. Формування толерантного освітнього середовища як соціально-психологічна технологія протидії стигматизації в освітньому середовищі.

Рекомендована література

1. Белоносова Н.А. Термінологічна складова стигматизації людей з незадовільним станом фізичного здоров'я / Белоносова Н. А. // Політ. Сучасні проблеми науки : XI міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених і студ., 6–7 квіт. 2011 р. / гол. ред. М. С. Кулик. — К. : НАУ, 2011. — Т. 1. — с. 215.

2. Богомаз С.Л. Возможности и ограничения преодоления стигматизации в старшем школьном возрасте / С.Л. Богомаз, Н.М. Комлёнок // Вектор науки ТГУ. – 2012. – №2(9). – С.41-43.
3. Богомаз С.Л. Психологические детерминанты стигматизации в старшем школьном возрасте: монография /С.Л. Богомаз, Н.М. Куркова. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2015. – 134 с.
4. Васютинський В. О. Толерантність у контексті порозуміння українців щодо Донбасу / В. О. Васютинський // Толерантність на кордонах Європи: вимір для України: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Ужгород, 2019. – С. 64–67.
5. Голота А.С. Особливості взаємин у сім'ї осіб, які зазнають соціальної стигматизації // Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи [Електронний ресурс] /А. С. Голота // Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи. Матер. Усеукр. конгресу із соціал. психол. (7-9 листопада 2019 р., м. Київ) – С.62–63. – 0,1 д.а. – план. – Режим доступу: <http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Theses-UCSP2019.pdf>.
6. Іванова І.Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів /Іванова І. Б. ; Укр. ін-т соц. досліджень ; Ін-т дитинства. — К. : Логос, 2000. — с. 10-11.
7. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения /Ю. А. Клейберг. – М., 2001. – 454 с.
8. Козырева Н.В. Детерминанты стигматизации детей в условиях дошкольной группы /Н.В. Козырева // Педагогическая наука и образование. 2018. № 1(22). С. 84—88.
9. Козырева Н.В. Типы стигмы и формы стигматизации детей в дошкольных образовательных учреждениях РБ /Н.В. Козырева // Диалог. 2017. № 1. С. 34—43.
10. Коробка Л.М. Підвищення толерантності до інакшості як психологічна технологія дестигматизації /Л.М. Коробка //Методи і технології загальної і соціальної психології та психотерапії в умовах сучасного суспільства /Матер. IV наук.-практ. конф. з міжн. участю (21 травня 2020 року, м. Київ). [За ред. д.п.н., проф. С.О.Ставицької та ін.]. – Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2020. – 232 с. – С. 83-86.
11. Липай Т.П. О проявлении стигматизации в процессе образования /Т.П. Липай //Социологические исследования. — 2004. — № 10.
12. Мухина В.С. Инициации подростков во временных объединениях как условие личностного роста и стигматизация личности в подростковой среде /В.С.Мухина //Развитие Личности. — 2000. — № 3–4.
13. М'яленко В. В. Особливості ставлення батьків та вчителів до ЛГБТ+ дітей /В.В.М'яленко //Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Нац.

- акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2019. – Вип. 44 (47) – С.81-87.
14. Прокофьева А.А. Стигматизация школьников подросткового возраста как фактор девиантного поведения /А.А. Прокофьева //Молодой учёный. – № 20 (100) – 2015. – С.419-423
15. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві / Олег Романчук ; ВГО «Коаліція захисту прав інвалідів та осіб з інтелектуальною недостатністю» ; Навч.-реабіліт. центр «Джерело». — Львів : Літопис, 2008. — с. 107-108.
16. Формування толерантного ставлення до дітей, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу: особливості підготовки волонтерів / Гусак Н., Дмитришина Н., Довбах Г., Жарук І., Зінченко А., Матіяш О., Назарук В., Панфілова О., Романова Н. — К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2011. — 128 с. С. 23-24.

2.1.2. Теми практичних занять

Тема 1. Соціально-психологічні засоби активізації індивідуальних і колективних зусиль із підвищення толерантності до інакшості та формування толерантного освітнього середовища

Формування толерантності до інакшості передбачає усвідомлення особистістю проблеми стигматизації, її причин та наслідків, посилення прагнення до самопізнання і самозмін, оцінку себе як толерантної особистості та рефлексивності учасників освітнього процесу, прийняття індивідуальності іншої людини та розуміння меж толерантності, підвищення взаєморозуміння та здатності учасниками освітнього процесу вибудовувати конструктивну взаємодію; становлення та плекання безпечного дружнього освітнього середовища.

Таке формування здійснюється в процесі активного соціально-психологічного навчання учасників освітнього процесу за допомогою таких соціально-психологічних засобів, як групове обговорення, групова дискусія, мозковий штурм, робота в малих групах, рольові ігри, вивчення випадку, заняття з елементами соціально-психологічного тренінгу тощо.

З метою поглиблення розуміння таких понять, як «стигма», «стигматизація», «дискримінація», причин їх виникнення та їхніх наслідків пропонується застосування *мозкового штурму та групової дискусії*, завдяки яким відбувається усвідомлення існування цих явищ в різних суспільних та освітніх середовищах, їх негативного впливу, а також наявність своїх ресурсів із запобігання поширенню цих явищ.

Рольова гра як спосіб розширення досвіду членів групи через несподівану ситуацію, в якій пропонується прийняти позицію (роль) і обрати спосіб, який дозволить гідно завершити ситуацію, використовується на занятті з метою послаблення упереджень. В результаті застосування рольової гри учасники формують список можливих комунікативних стратегій, які послаблюють упередження.

Доцільним є використання вправ *соціально-психологічного тренінгу* як методу формування толерантних установок та підвищення толерантності до інакшості в освітньому середовищі з метою виявлення, усвідомлення та долання упереджень і стереотипів щодо тих чи інших осіб, груп, меншин, внаслідок чого відбувається їхня стигматизація; посилення індивідуальної і колективної рефлексивності та сприяння формуванню толерантного, недискримінаційного, безпечного освітнього середовища доцільним. Учасникам такої роботи можуть бути запропоновані тренінгові вправи з програм тренінгів толерантності (Балакирева, 2019; Солдатова, 2001; Суходубова, 2019; Щеколдіна, 2004; Фопель, 2003 та ін.).

Для ознайомлення з методиками діагностики толерантності на рівні особистості, групи і суспільства під час вивчення цієї теми слухачам пропонується ознайомитися з методиками «Шкала соціальної дистанції» (Е.Богардус), «Індекс толерантності» Г.Солдатової та ін., опитувальником для вимірювання толерантності (В. Магун, М. Жамкоч'ян, М. Магура) [5, с.46-51, с. 51-59, с.198-113], методика діагностики загальної комунікативної толерантності (В. Бойко) [5, с. 60-65], діагностики рівня емпатійних здібностей (В.Бойко) та діагностики бар'єрів у встановленні емоційних контактів (В.Бойко) [4].

Завершується практичне заняття рефлексією щодо важливості усвідомлення проблеми стигматизації і дискримінації в різних суспільних та освітніх середовищах, її причин та наслідків; можливості активізації індивідуальних і колективних ресурсів із протидії і запобіганню цим негативним явищам, підвищення толерантності до інакшості та створення толерантного підтримуючого освітнього середовища.

Рекомендована література

1. Балакирева Э.В. Технологии формирования толерантности: Учебно-методическое пособие / Э.В. Балакирева, Е.И. Бражник, М.Н. Липинская, Э.И. Сундукова. – СПб. : Астерион, 2019. – 72 с.
2. Комплексный тренинговый модуль по противодействию стигматизации и дискриминации в отношении геев, других МСМ и транс людей / Сост. Н. Вербицкая. – Т.: Евразийская коалиция по мужскому здоровью (ЕКОМ), 2017. – 44 с.
3. Посібник для проведення тренінгу «Формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних дітей у системі шкільної та дошкільної освіти» – Видання друге, перероблене та доповнене. — К., 2013. — 120 с.
4. Практическая психодиагностика. Методики и тесты [Текст] / под ред. Д. Я. Райгородского. – Самара: Бахрах-М, 2001 – 672 с.
5. Психодиагностика толерантности личности / Под ред. Г.У. Солдатовой, Л. А. Шайгеровой. — М. : Смысл, 2008. — 172 с.
6. Солдатова Г. У. Жить в мире с собой и с другими. Тренинг толерантности для подростков / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова, О. Д. Шарова– М., 2001
7. Суходубова Н.А. Толерантная образовательная среда: руководство для школ. / Н.А.Суходубова, Т. А. Матюхина, У. Т. Уметов и др. – Б., 2019. – 76 с.
8. Фопель К. Сплоченность и толерантность в группе. Психологические игры и упражнения / К. Фопель. - М. : Генезис, 2005. - 336 с.
9. Формування толерантного ставлення до дітей, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу: особливості підготовки волонтерів / Гусак Н., Дмитришина Н., Довбах Г., Жарук І., Зінченко А., Матіяш О., Назарук В., Панфілова О., Романова Н. — К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2011. — 128 с.
10. Чернівськи М. Антидискримінаційна робота в регіонах, заторкнутих конфліктом – Методичний посібник /Марина Чернівськи. – DRA e.V. – «Подолоємо наслідки війни разом», Берлін, Київ, 2018 – 118 с.
11. Щеколдина С. Д. Тренинг толерантности / С.Д. Щеколдина. – М.: «Ось-89», 2004 – 80 с.

12. Я хочу провести тренінг: Посobie для начинающего тренера, работающего в области профилактики ВИЧ/СПИД, наркозависимости и инфекций, передающихся половым путем. – Издание третье, переработанное и дополненное. (с) НГОО «Гуманитарный проект», ЮНИСЕФ, – Новосибирск, 2005.

Інформаційні ресурси

1. Навчальна програма та спецкурс для підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів з проблеми «Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей»: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/59/1371027087/> та на сайті Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи (www.psyua.com.ua)

2.1.3. Питання для самостійної роботи

Проаналізувати ресурси, індивідуальні і групові способи їх активізації та накопичення щодо протидії стигматизації в різних освітніх середовищах. Визначити методи саморегуляції, самоопанування, розвитку навичок психологічного відновлення в контексті протидії стигматизації та поширення дискримінаційних практик. Групи психологічної підтримки як форма роботи з наслідками стигматизації. Засоби психологічної регуляції звинувачувальної поведінки та реакції на неї під впливом стигматизації у сфері освіти. Асоційована стигма або “стигма ввічливості”: сутність та прояви. Роль громадських організацій у протидії поширенню стигматизації у суспільстві. Методи діагностики і корекції явища стигматизації та його профілактики в різних освітніх середовищах.

Рекомендована література

1. Бовина И.Б. Стигматизация: социально-психологические аспекты (Часть 1) [Электронный ресурс] // Психология и право. 2013. № 3. URL: <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n3/63778.shtml> (дата обращения: 22.01.2018.).
2. Богомаз С.Л. Изучение психологических детерминант процесса стигматизации у старшеклассников методом интегративной эклектики / С.Л. Богомаз, Н.М. Комлёнок // Социальные науки: актуальные проблемы теории и практики. Серия «Гуманитарные науки». – 2012. № 4–5.

3. Васютинский В. А. Индивидуально-коммуникативные предпосылки оценки взаимной вины участников социальных взаимодействий /В.А. Васютинский //Economics, Social and Engineering Sciences. – 2020. – Nr. 1–2. – P. 164–172. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/105624
4. Васютинський В. О. Щастя і почуття провини: особистісні та міжособові точки перетину / В. О. Васютинський // Щастя та сучасне суспільство: зб. матер. міжнар. наук. конф. (Львів, 20–21 березня 2020 р.). – Львів: СПОЛОМ, 2020. – С. 273–277.
5. Вінков В. Ю. Роль громадських організацій у соціально-психологічній підтримці стигматизованих меншин / В. Ю. Вінков //Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2019. – Вип. 44 (47) – С. 88-95.
6. Голота А.С. Вплив “стигми ввічливості” на взаємини в родинах представників стигматизованих спільнот / А.С. Голота // Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (Херсон, 14 травня 2020 року) /ред. колегія: А. М. Яцюк, Н. О. Олейник, В. В. Мойсеєнко та ін. – Херсон : ФОП Вишемирський В.С., 2020. – С. 89-92.
7. Козырева Н.В. Стигматизация детей сверстниками в группах учреждений дошкольного образования //Психологическое сопровождение образовательного процесса: сб. науч. ст. Вып. 4. Ч. 1. Минск: РИПО, 2014. С. 126—133.
8. Козырева Н.В. Нивелирование стигматизации в дошкольной группе /Н.В. Козырева //Современная зарубежная психология. –Том 7. – № 1. – 2018. – С. 78-84.
9. Коробка Л. М. Технологічний підхід щодо соціально-психологічної підтримки осіб, які зазнають стигматизації в різних суспільних середовищах [Електронний ресурс] /Л.М. Коробка // Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи. Матеріали Всеукр. конгресу із соціал. психол. (7-9 листопада 2019 р., м. Київ) – С. 174–177. – Режим доступу: <http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Theses-UCSP2019.pdf>
10. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко ; за заг. ред. Н. Гусак] ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – Київ : НаУКМА, 2017. – 92 с.
11. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / заг. ред. Панок В.Г., Левченко К.Б. – Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.

3. ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА КОНФЕРЕНЦІЇ З ОБМІНУ ДОСВІДОМ РОБОТИ

1. Психологічна допомога дітям та підліткам, які зазнають стигматизації в різних освітніх середовищах.
2. Особливості розвитку навичок психологічного відновлення у дітей різних вікових груп, які зазнали стигматизації.

3. Соціально-психологічні та психолого-педагогічні передумови створення толерантного освітнього середовища.
4. Засоби психологічної корекції поведінки учасників освітнього процесу в умовах стигматизації.
5. Сприймання та оцінка представниками великих соціальних груп взаємних провин і звинувачень.
6. “Асоційована стигма” в педагогічному просторі: міф чи реальність?
7. Особливості застосування групових методів психологічної допомоги у протидії поширенню стигматизації.
8. Особливості використання арт-терапевтичних методів у наданні психологічної допомоги особам, які зазнають стигматизації.

4. ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА КОЛЕКТИВНИХ ТВОРЧИХ ПРОЕКТІВ

1. Підходи до організації роботи із виховання толерантності до інакшості і розмаїття в закладах освіти.
2. Соціально-психологічні засоби підвищення толерантності до інакшості в різних освітніх середовищах.
3. Інклюзивна освіта як спосіб протидії соціальній стигматизації дітей з особливими потребами.
4. Особливості соціально-психологічної роботи з дітьми різних вікових груп із підвищення толерантності.
5. Форми та методи роботи із соціально-психологічної підтримки осіб, які зазнають стигматизації в різних освітніх середовищах.
6. Психологічна культура особистості як умова формування толерантного освітнього середовища.
7. Напрямки психологічної допомоги сім’ї, що зазнає соціальної стигматизації